

ઉપનિષદ : સંખ્યા અને સમય નિર્ધારણ

ડૉ. સેજલ પી. દવે

શેઠ એચ.પી. આર્ટ્સ એન્ડ કોમર્સ કોલેજ, તલોદ, જિ. સાબરકાંઠા.

વેદોમાં સૌથી પ્રાચીન ઋગ્વેદ છે. તે સંસ્કૃત સાહિત્યનું જ નહિ પરંતુ વિશ્વ સાહિત્યનું લેખિત સ્વરૂપ માં પ્રાપ્ત થતું સૌ પ્રથમ પુસ્તક છે. વેદની શાસ્ત્રીય, દોષરહિત, તર્કશુદ્ધ વ્યાખ્યા આપવી કઠિન છે. વેદ શબ્દ 'વિદ્' ધાતુ પરથી બનેલો છે. જે 'જ્ઞાન', 'પ્રાપ્તિ', 'વિચારણા', 'સત્તા' (હોવું તે) આદિ અર્થમાં પ્રયોજાય છે. આથી વેદનો શબ્દાર્થ 'જ્ઞાન', 'વિદ્યા' એવો થાય. દયાનંદ સરસ્વતી વેદ શબ્દ પર ટીકા કરતા જણાવે છે કે "જેનાથી બધા મનુષ્યો સત્ય વિદ્યાને જાણે, મેળવે ,વિચારે અર્થાત્ વિદ્વાન બને તે વેદ". વૈદિક સાહિત્યમાં મુખ્યત્વે યતુર્વેદ, બ્રાહ્મણગ્રંથો, આરણ્યકો, ઉપનિષદો તેમજ ષડ્ વેદાંગોનો સમાવેશ થાય છે.

ઉપનિષદ સાહિત્ય :

ઉપનિષદો એ દર્શનક્ષેત્રે સંસ્કૃત સાહિત્યની સૌથી મહામૂલી ભેટ છે. ભારતીય તત્ત્વજ્ઞાનનો અમુલ્ય વારસો છે. વેદ ભારતીય જ્ઞાનરાશીના ઉદ્ભવ ગ્રંથ મનાય છે. ઉપનિષદને વેદાંત કહેવામાં આવે છે. કારણ કે વેદનો તે અંતિમ અંશ (વેદ+અંત) છે. એટલું જ નહિ વૈદિક ઋષિઓના ચિરકાલીન ગહન ચિંતનના પરિપાક રૂપે જ્ઞાન માર્ગના નીચોડ સમું વેદનું તે અંતિમ સ્વરૂપ છે. વેદનું એ સારભૂત તત્ત્વ છે, રહસ્ય છે.

ઉપનિષદ શબ્દાર્થ :

ઉપનિષદની વાણી સરળ છતાં અર્થ અગમ્ય, ગૂઢ હોય છે. ઉપનિષદોનાં અર્થની જેમ

ઉપનિષદ શબ્દાર્થ પણ દુર્ગમ છે, જેને જુદા જુદા વિદ્વાનો એ જુદી જુદી રીતે સમજાવેલ છે.

ઉપ્+નિ ઉપસર્ગ સહિત 'સદ્' ધાતુને 'ક્વિપ્' પ્રત્યય લગાડવાથી 'ઉપનિષદ્' શબ્દ બને છે. 'સદ્' ધાતુ 'ગતિ', 'જ્ઞાન', 'વિનાશ', 'અવસાદન' આદિ અર્થોમાં પ્રયોજાય છે.

ઉપનિષદોની સંખ્યા :

એકાદશ ઉપનિષદોના અભ્યાસનો એક પરંપરાગત નિશ્ચિત ક્રમ છે. ઉપનિષદો ની સંખ્યા વિષે જુદા જુદા મત પ્રાપ્ત થાય છે. પરંપરા અનુસાર વેદની અનંત શાખાઓ માનવામાં આવી છે. વર્તમાન યુગમાં વેદની ૧૧૮૦ શાખાઓ માનવામાં આવી છે. દરેક શાખા મંત્ર, બ્રાહ્મણ અને ઉપનિષદ્ એવા ત્રણ વિભાગમાં વહેંચાયેલી હોય છે. એ પ્રમાણે ૧૧૮૦ ઉપનિષદ હોવા જોઈએ.

પરંતુ આ બધા ઉપનિષદોમાં કેવળ ૧૦૮ સુપ્રસિદ્ધ છે. મુક્તિકોપનિષદ જણાવે છે કે સર્વ ઉપનિષદમાં ૧૦૮ ઉપનિષદ સારરૂપ છે.

સર્વોપનિષદાં મધ્યે સારમદ્યોત્તરં શતમ્ ।

આ ૧૦૮ ઉપનિષદોમાં ૬૩ ઋગ્વેદનાં, ૧૯ શુક્લ યજુર્વેદનાં ૩૨ કૃષ્ણ યજુર્વેદનાં ૧૬ સામવેદનાં તથા એકત્રીસ અથર્વવેદનાં છે.

જો કે આધુનિક સંશોધનનાં પરિણામે ઉપનિષદોની સંખ્યા ૨૫૦ સુધી પહોંચે છે. ૨૦૦ ઉપરાંત ઉપનિષદો પ્રકાશિત થયેલા છે. હજુ પણ કેટલાક અપ્રકાશિત છે, જ્યારે કેટલાક કાલકલ્પિત બની આજે અપ્રાપ્ય છે. કલ્યાણનાં

ઉપનિષદ અંક માં ૨૨૦ ઉપનિષદોની નામાવલી આપી છે. આમાંના કેટલાક તો સાંપ્રદાયિક રંગે રંગાયેલા છે . જેમ કે શાક્તોપનિષદ, અલ્લોપનિષદ, અક્ષમાલોપનિષદ, ગોપીચંદનોપનિષદ, તુલ્સ્યુપનિષદ ઇત્યાદિ. આવી વિશિષ્ટ સંપ્રદાયની સંકુચિત રચનાઓને ઉપનિષદ જેવું ગૌરવાન્વિત નામ અપાય કે કેમ એ પણ વિચારણીય વિષય છે.

આ ઉપનિષદોમાં ૧૦ ઉપનિષદ મુખ્ય માનવામાં આવ્યા છે. જેનો પરમ્પરાગત ક્રમ આ પ્રમાણે છે : ઈશ, કેન, કઠ, પ્રશ્ન, મુંડક, માંડૂક્ય, ઐતરેય, તૈત્તિરીય, શ્વેતાશ્વેતર અને બૃહદારણ્યક. આ માટે ખૂબ પ્રસિદ્ધ શ્લોક આ પ્રમાણે છે :

ઈશ કેન કઠ પ્રશ્ન-મુણ્ડ-
માણ્ડુક્ય તિત્તિરઃ।
ૐતરેયં ચ છાન્દોગ્યં
બૃહદારણ્યકં દશ ॥

આ એકાદશ ઉપનિષદોની મંત્ર સંખ્યા આ પ્રમાણે છે :

૧. ઈશ	૧૮
૨. કેન	૩૪
૩. કઠ	૧૨૦
૪. પ્રશ્ન	૬૭
૫. મુંડક	૬૪
૬. માંડૂક્ય	૧૨
૭. ઐતરેય	૩૩
૮. તૈત્તિરીય	૫૧
૯. શ્વેતાશ્વેતર	૧૧૩
૧૦. છાંદોગ્ય	૬૩૦

૧૧. બૃહદારણ્યક ૪૪૦

આમ, એકાદશ ઉપનિષદોમાં કુલ મળીને ૧૫૮૨ મંત્રો છે.

સમય નિર્ધારણ:

અહીં આપણે ઈશાવાસ્ય ઉપનિષદને કેન્દ્રમાં રાખીને તેના સમય નિર્ધારણ વિષે આપેલ જુદા જુદા વિદ્વાનોના મત જોશું. સફળ અને મોક્ષદાયક જીવનનીચાવી સમું ઈશોપનિષદ સૌ ઉપનિષદોમાં આગવું સ્થાન ધરાવે છે. તેમાં બધાં ઉપનિષદોનું જાણે સંદોહનથયું છે. રાલ્ફ ગ્રિફિથ અને મેક્સ મુલર, દરેક ઉપનિષદમાં "ઈશા" શબ્દને "ભગવાન" અને "સ્વ" (વ્યક્તિનો આત્મા) તરીકે એકબીજાના બદલે અર્થઘટન કરે છે. આ ઉપનિષદના પ્રથમ મંત્રની શરૂઆત 'ઈશાવાસ્ય' શબ્દથી થતી હોવાથી તે 'ઈશાવાસ્ય ઉપનિષદ' તરીકે પણ પ્રસિદ્ધ છે. આ ઉપનિષદ શુક્લ યજુર્વેદની કાણ્વ સંહિતા તેમજ માંધ્યન્દિન વાજસનેયી સંહિતાનો ૪૦ મો અધ્યાય છે. પ્રાપ્ય આ બંને પાઠ માં માત્ર શ્લોક સંખ્યાનો જ તફાવત જોવા મળે છે. કાણ્વ સંહિતામાં ૧૮ મંત્ર છે જ્યારે માંધ્યન્દિન વાજસનેયી સંહિતામાં ૧૭ શ્લોક પ્રાપ્ય છે.

સૌથી ટૂંકા અને સૌથી પ્રાચીન ઉપનિષદોમાં ઈશોપનિષદની ગણના કરી શકાય છે. તે જેટલું નાનું છે એટલું જ મહાન છે. ઉપનિષદની આ નાનકડી ગાગરમાં ઋષિએ તત્ત્વજ્ઞાનનો સાગર ભર્યો છે. આ ઉપનિષદના દેવતા પરમાત્મા છે અને છંદ અનુષ્ટુપ તથા ત્રિષ્ટુભ છે. ૧૮ મંત્ર છે જેમાં આધ્યાત્મિક જ્ઞાનનો નીચોડ આવી જતો હોય એમ પ્રતીતિ થાય છે.

ઇશોપનિષદનો પ્રથમ મંત્ર તેનો શાંતિપાઠ પૂર્ણતાથી પૂર્ણ એવા બ્રહ્મનું આત્મજ્ઞાન કરાવે છે. ત્યાર બાદ ઋષિ નિષ્ક્રમ કર્મનો મહિમા વ્યક્ત કરે છે. મંત્ર ૪-પમાં પરમેશ્વરનું સ્વરૂપ દર્શાવાયું છે. ઇશોપનિષદમાં વિદ્યા-અવિદ્યા, સંભૂતિ-અસંભૂતિનું મનોહર અર્થઘટન આપેલ છે. ઉપનિષદને ઇશાવાસ્ય ઉપનિષદ અને વાજસેનેય સંહિતા ઉપનિષદ તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે છે. ઇશોપનિષદ એકમાત્ર ઉપનિષદ છે જે સંહિતા સાથે જોડાયેલ છે, જે તેમના મંત્રો અને આશીર્વાદ માટે જાણીતા વૈદિક લખાણનો સૌથી પ્રાચીન સ્તર છે. અન્ય ઉપનિષદો બ્રાહ્મણ અને આરણ્યક જેવા વૈદિક ગ્રંથોના પછીના સ્તર સાથે જોડાયેલા છે. મેક્સ મુલર નોંધે છે કે આનો અર્થ એ નથી કે ઇશા ઉપનિષદ સૌથી પ્રાચીન છે. ૪ મી સદીના ભારતીય વિદ્વાન આદિ શંકરાચાર્યએ તેમના ભાષ્ય (સમીક્ષા અને ભાષ્ય) માં નોંધ્યું છે કે ઇશોપનિષદના મંત્રો અને સ્તોત્રોનો ઉપયોગ ધાર્મિક વિધિઓમાં થતો નથી, કારણ કે તેમનો હેતુ વાચકને "આત્માનો સ્વભાવ શું છે તે સમજાવવાનો છે

ઇશોપનિષદનો ઘટનાક્રમ, અન્ય વૈદિક યુગના સાહિત્ય સાથે, અસ્પષ્ટ છે અને વિદ્વાનો દ્વારા તેનો વિરોધ કરવામાં આવ્યો છે. તમામ અભિપ્રાયો, અપૂરતા પુરાવાઓ, વિચારોના સંભવિત ઉત્ક્રાંતિ વિશેની ધારણાઓ અને અન્ય ભારતીય ફિલસૂફીઓ પર કયા પરિબલો અસર કરે છે. એ વાત અહીં નોંધનીય છે.

બૌદ્ધ ધર્મના વિદ્વાનો જેમ કે રિચાર્ડ કિંગ ઇશોપનિષદની રચનાને આશરે પ્રથમ સહસ્ત્રાબ્દી પૂર્વેના બીજા ભાગમાં કરે છે, જે

કાલક્રમિક રીતે તેને પ્રથમ બૌદ્ધ પાલી સિક્કાંતો પછી મૂકે છે. સ્ટીફન ફિલિપ્સ જેવા હિન્દુ ધર્મના વિદ્વાનો આધુનિક વિદ્વાનો વચ્ચેના મતભેદની નોંધ લે છે. ફિલિપ્સ સૂચવે છે કે ઇશોપનિષદ સંભવતઃ બૃહદારણ્યક અને છાંદોગ્યઉપનિષદ પછી 1 લી સહસ્ત્રાબ્દી પૂર્વેના પહેલા ભાગમાં રચાયેલ પ્રારંભિક ઉપનિષદમાંનું એક હતું. પરંતુ તૈત્તિરીય, ચૈતેરેય , કૌશિતકી, કેન, કઠ, મુંડક, પ્રશ્ન, શ્વેતાશ્વેતર અને મૈત્રી ઉપનિષદ પ્રારંભિક બૌદ્ધ પાલી અને જૈન સિક્કાંતો પહેલાના સમયના ગણાવી શકાય છે.

અગાઉ 19 મી અને 20 મી સદીના વિદ્વાનોએ પણ આ જ રીતે મંતવ્યો દર્શાવ્યા હતા. ઇશોપનિષદને તેમના દ્વારા કાલક્રમિક રીતે પ્રારંભિક ઉપનિષદમાં મધ્યમ ઉપનિષદમાં સૂચિબદ્ધ કરવામાં આવ્યું છે. દેઉસેનના મત પ્રમાણે ઇશોપનિષદ પ્રાચીન ગદ્ય ઉપનિષદ - બૃહદારણ્યક, છાંદોગ્ય, તૈત્તિરીય, ચૈતેરેય , કૌશિતકી અને કેન પછી રચાયેલ છે; તે સમયગાળા દરમિયાન જ્યારે મેટ્રિકલ કવિતા જેવી ઉપનિષદોની રચના થઈ રહી હતી. વધુમાં, તે સૂચવે છે કે ઇશોપનિષદની રચના અન્ય ગદ્ય ઉપનિષદો જેમ કે પ્રશ્ન, મૈત્રી, માંડુક્ય અને વૈદિક સાહિત્ય પછીના તમામ ઉપનિષદો પહેલા કરવામાં આવી હતી.

વિન્ટરનિલ્સ સૂચવે છે કે ઇશોપનિષદ કદાચ કઠ, શ્વેતાશ્વેતર, મુંડક અને પ્રશ્નોપનિષદની સાથે બુદ્ધ પૂર્વેની રચના હતી, પરંતુ બૃહદારણ્યક, છાંદોગ્ય, તૈત્તિરીય અને ચૈતેરેય જેવા ગદ્યમાં રચાયેલા પ્રાચીન ઉપનિષદના પ્રથમ તબક્કા પછી, કૌશિતકી અને કેન ઉપનિષદ રચાયા હશે. વિન્ટરનિલ્સ જણાવે છે કે ઇશોપનિષદની રચના મૈત્રી અને

માંડુક્ય જેવા બૌદ્ધ સમય પછીના ઉપનિષદો પહેલા કરવામાં આવી હતી.

રનાડે માને છે કે ઈશોપનિષદની રચના કેનોપનિષદ સાથે ઉપનિષદના બીજા જૂથમાં કરવામાં આવી હતી, બૃહદારણ્યક અને છાંદોગ્યના પ્રથમ જૂથ પછી પણ તૈત્તિરીય, ઐતેરેય, કૌશિતકી, કઠ, મુંડક, શ્વેતાશ્વેતર, પ્રશ્ન, માંડુક્ય અને મૈત્રયીની પહેલા કરવામાં આવી હશે.

ઉપસંહાર :

સંક્ષેપમાં ઉપનિષદો એ પ્રાચીન બ્રહ્મનિષ્ઠ ઋષિમુનિઓની દીર્ઘકાલીન એકાંત સાધના અને ગહન ચિંતનમાંથી પ્રગટેલા અને મહામના મુમુક્ષુઓ દ્વારા સંરક્ષાયેલા જ્ઞાન ભંડારો છે. બધાજ ઉપનિષદો વર્તમાન સમયમાં પ્રાપ્ય નથી પરંતુ ૧૦ કે ૧૧ મુખ્ય ઉપનિષદ તો પ્રાપ્ય છે જ, એમ નિઃશંકપણે કહી શકાય. આ બધા ઉપનિષદોમાં ઈશાવાસ્ય ઉપનિષદ અનેક રીતે વિલક્ષણ છે. તેનાં પદોમાં મૃદુલ મધુરતા જોડે જ આદ્યાત્મિક જ્ઞાનની ત્રિવેણી વહે છે. તેથી જ તે બધાજ ઉપનિષદોમાં અનેરું સ્થાન ધરાવે છે.

ઈશા ઉપનિષદ (દેવનાગરી: ઈશોપનિષદ IAST īsopaniṣad) એ સૌથી ટૂંકી ઉપનિષદ છે, જે શુક્લ યજુર્વેદના અંતિમ અધ્યાય (અધ્યાસ) તરીકે જોડાયેલી છે. તે મુખ્ય (પ્રાથમિક, મુખ્ય) ઉપનિષદ છે, અને તે બે આવર્તનોમાં જાણીતું છે, જેને કણવા (VSK) અને મધ્યાંદિના (VSM) કહેવાય છે. ઉપનિષદ સંક્ષિપ્ત કવિતા છે, જેમાં 17 અથવા 18 શ્લોકોનો સમાવેશ થાય છે, જે રિસેન્શનના આધારે છે.

તે વેદાંત પેટા શાળાઓનું મુખ્ય શાસ્ત્ર છે, અને હિન્દુ ધર્મની વિવિધ શાળાઓ માટે પ્રભાવશાળી ડ્રુતિ છે. તે યજુર્વેદનો 40 મો અધ્યાય છે. લખાણનું નામ તેના ઉદ્ભવ, īśāvāsyam, "ભગવાન દ્વારા રચાયેલું", [2] અથવા "ભગવાન (સ્વ) માં છુપાયેલ" પરથી આવ્યું છે. [3] આ લખાણમાં હિન્દુ ધર્મના આત્મા (આત્મા, સ્વ) સિદ્ધાંતની ચર્ચા કરવામાં આવી છે, અને તેનો સંદર્ભ દ્વૈત (દ્વૈતવાદ) અને અદ્વૈત (બિન-દ્વૈતવાદ) વેદાંતની પેટા શાળાઓ દ્વારા આપવામાં આવે છે. [4] [5]

તેને પોલ ડ્યુસેન (1908) દ્વારા કેના, કથા, શ્વેતસ્વતારા અને મુંડકા સાથે "કાવ્યાત્મક ઉપનિષદ" તરીકે વર્ગીકૃત કરવામાં આવે છે. [6]

સમાવિષ્ટો

1 વ્યુત્પત્તિશાસ્ત્ર

2 ઘટનાક્રમ

3 માળખું

3.1 રિસેન્શન વચ્ચેનો તફાવત

4 સામગ્રી

4.1 મોનિઝમ વિરુદ્ધ આસ્તિકતા

4.2 કર્મની શોધ વિરુદ્ધ આત્મની શોધ

4.3 વિદ્યા વિ અવિદ્યા

4.4 સદ્ગુણ વિરુદ્ધ દુર્ગુણ

5 સ્વાગત

6 પણ જુઓ

7 સંદર્ભો

8 બાહ્ય કડીઓ

વ્યુત્પત્તિશાસ્ત્ર

ઈશ્વર શબ્દનું મૂળ īś- (ઈશ, ઈશ) પરથી આવ્યું છે જેનો અર્થ "સક્ષમ" અને "માલિક, શાસક, મુખ્ય", [7] છેવટે અંગ્રેજી પોતાના (જર્મનિક

*આઈગાના-, PIE *aik-) . ઈશા (ઈશ) શબ્દનો શાબ્દિક અર્થ "શાસક, ધણી, સ્વામી" થાય છે. [8] વાસ્યમ (વાસ્યા) શબ્દનો શાબ્દિક અર્થ થાય છે "છુપાયેલ, withંકાયેલ, આવરી લેવામાં". [9]

રાલ્ફ ગ્રિફિથ અને મેક્સ મુલર, દરેક ઉપનિષદમાં "ઈશા" શબ્દને "ભગવાન" અને "સ્વ" (વ્યક્તિનો આત્મા) તરીકે એકબીજાના બદલે અર્થઘટન કરે છે. [2] [3] પુકુન લી ઉપનિષદના શીર્ષકને "આત્માના શાસક" તરીકે અનુવાદિત કરે છે. [10]

ઉપનિષદને ઈશાવાસ્ય ઉપનિષદ અને વાજસેનેય સંહિતા ઉપનિષદ તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે છે. [3]

ઘટનાક્રમ

ઈશા ઉપનિષદનો ઘટનાક્રમ, અન્ય વૈદિક યુગના સાહિત્ય સાથે, અસ્પષ્ટ છે અને વિદ્વાનો દ્વારા તેનો વિરોધ કરવામાં આવ્યો છે. [11] તમામ અભિપ્રાયો અપૂરતા પુરાવાઓ, વિચારોના સંભવિત ઉત્ક્રાંતિ વિશેની ધારણાઓ અને અન્ય ભારતીય ફિલસૂફીઓ પર કયા તત્વજ્ influencedને પ્રભાવિત કરી શકે છે તેની ધારણાઓ પર આધાર રાખે છે. [11] [12]

બૌદ્ધ ધર્મના વિદ્વાનો જેમ કે રિચાર્ડ કિંગ ઈશા ઉપનિષદની રચનાને આશરે પ્રથમ સહસ્ત્રાબ્દી પૂર્વેના બીજા ભાગમાં કરે છે, જે કાલક્રમિક રીતે તેને પ્રથમ બૌદ્ધ પાલી સિક્કાંતો પછી મૂકે છે. [13]

સ્ટીફન ફિલિપ્સ [11] જેવા હિન્દુ ધર્મના વિદ્વાનો આધુનિક વિદ્વાનો વચ્ચેના મતભેદની નોંધ લે છે. ફિલિપ્સ સૂચવે છે કે ઈશા ઉપનિષદ સંભવત the બૃહદારણ્યક અને ચાંદોગ્ય પછી 1 લી સહસ્ત્રાબ્દી પૂર્વેના પહેલા ભાગમાં રચાયેલ

પ્રારંભિક ઉપનિષદમાંનું એક હતું, પરંતુ તૈત્તીરીયા, itતરેય, કૌશિતકી, કેના, કથા, માંડુકા, પ્રસના, શ્વેતસ્વતાર અને મૈત્રી ઉપનિષદ તરીકે, તેમજ પ્રારંભિક બૌદ્ધ પાલી અને જૈન સિક્કાંતો પહેલા. [11]

અગાઉ 19 મી અને 20 મી સદીના વિદ્વાનોએ પણ આ જ રીતે મંતવ્યો દર્શાવ્યા હતા. ઈશા ઉપનિષદને તેમના દ્વારા કાલક્રમિક રીતે પ્રારંભિક ઉપનિષદમાં મધ્યમ ઉપનિષદમાંના એક તરીકે સૂચિબદ્ધ કરવામાં આવ્યા છે. દેઉસેન [14] એ સૂચવ્યું, ઉદાહરણ તરીકે, ઈશા પ્રાચીન ગદ્ય ઉપનિષદ - બૃહદારણ્યક, ચંદોગ્ય, તૈત્તીરીયા, areતરેય, કૌશિતકી અને કેના પછી રચાયેલ છે; તે સમયગાળા દરમિયાન જ્યારે મેટ્રિકલ કવિતા જેવી ઉપનિષદોની રચના થઈ રહી હતી. વધુમાં, તે સૂચવે છે કે ઈશાની રચના અન્ય ગદ્ય ઉપનિષદો જેમ કે પ્રસના, મૈત્રી, માંડુક્ય અને વૈદિક પછીના તમામ ઉપનિષદો પહેલા કરવામાં આવી હતી.

વિન્ટર્નિટ્ઝ, [15] સૂચવે છે કે ઈશા ઉપનિષદ કદાચ કથા, શ્વેતસ્વતાર, મુંડક અને પ્રસન્ન ઉપનિષદની સાથે બુદ્ધ પૂર્વેની રચના હતી, પરંતુ બૃહદારણ્યક, ચંદોગ્ય, તૈત્તીરીયા, areતરેય જેવા ગદ્યમાં રચાયેલા પ્રાચીન ઉપનિષદના પ્રથમ તબક્કા પછી, કૌશિતાકી અને કેના. વિન્ટર્નિટ્ઝ જણાવે છે કે ઈશાની રચના મૈત્રી અને માંડુક્ય જેવા બૌદ્ધ પછીના ઉપનિષદો પહેલા કરવામાં આવી હતી.

રનાડે [૧]] માને છે કે ઈશાની રચના કેના ઉપનિષદ સાથે ઉપનિષદના બીજા જૂથમાં કરવામાં આવી હતી, બૃહદારણ્યક અને ચંદોગ્યના પ્રથમ જૂથ પછી, પણ તૈત્તીરીયા,

itरेय, कौशितकी, कथा, मुंडक, श्वेतस्वतारा,
प्रसना, मंडुक्य अने मैत्रयनी पहेला .

माणुं

ईशा उपनिषदनुं हस्तप्रत पानुं.

ईशा उपनिषद अेकमात्र उपनिषद ऐ जे
संहिता साथे जोडायेल ऐ, जे तेमना मंत्रो अने
आशीर्वाद माटे जाणीता वैदिक लभाणनो सौथी
प्राचीन स्तर ऐ. अन्य उपनिषदो ब्राह्मण अने
आरण्यक जेवा वैदिक ग्रंथोना पछीना स्तर
साथे जोडायेला ऐ. मेक्स मुलर नोंघे ऐ के
आनो अर्थ अे नथी के ईशा उपनिषद सौथी
प्राचीन ऐ, [17] कारण के शुक्ल यजुर वेद
ऋग्वेद जेवा अन्य वेदना पाठ्य स्तरो करतां
पाछणथी मूण होवानुं स्वीकार्युं ऐ.

8 मी सदीना भारतीय विद्वान आदि शंकराअे
तेमना भास्य (समीक्षा अने भाष्य) मां नोंध्युं
ऐ के ईशा उपनिषदना मंत्रो अने स्तोत्रोना
उपयोग धार्मिक विधियोमां थतो नथी, कारण के
तेमनो हेतु वाचकने "आत्मानो स्वभाव शुं ऐ
ते समजाववानो ऐ" आत्मा)? "; उपनिषद,
आम, यजुर्वेद संहितानुं विधिवत् ध्यान होवा
छतां, ऐतिहासिक रीते विधिपूर्वक लभाण तरीके
सेवा आपी नथी. [17] [18] ईशा उपनिषद
अेक दार्शनिक लभाण ऐ. [19]